

Correctievoorschrift VWO

2007

tijdvak 2

geschiedenis

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de *Regeling beoordeling centraal examen* vastgesteld (CEVO-02-806 van 17 juni 2002 en bekendgemaakt in Uitleg Gele katern nr 18 van 31 juli 2002).

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door de CEVO.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
 - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
 - 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.

- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt megedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 84 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:
Vakinhoudelijke argumenten moeten afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijke publicaties.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Van kind tot burger: Volksoopvoeding via het onderwijs in Nederland (1780-1920)

1 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat Hermanus Johannes Krom gezien kan worden als een voorbeeld van een Nederlandse patriot, omdat hij:

- via het onderwijs (in vaderlandse geschiedenis) wil bereiken dat de jeugd zich van jongs af aan gaat inzetten voor het vaderland 1
- de nadruk legt op de opvoeding in de christelijke deugden, wat aansluit bij het christelijke karakter van de Nederlandse Verlichting 1

2 maximumscore 4

Voorbeelden van verandering zijn (de twee volgende):

- de wet geldt voor het onderwijs in het hele land / plaatselijke regelingen moeten aan de wet worden aangepast 1
- In de schoolwet wordt het onderwijs gemoderniseerd / komt er overheidscontrole (via de schoolinspectie) 1

Voorbeelden van continuïteit zijn (de twee volgende):

- het standenonderwijs blijft gehandhaafd 1
- net als in de Republiek is het volksonderwijs bedoeld om alle inwoners te leren lezen 1

3 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De wet had tot doel dat het onderwijs zoveel mogelijk kinderen bereikte 1
- dit sloot aan bij de veranderde opvatting over burgerschap, dat in principe voor alle ingezetenen gold / niet beperkt bleef tot de elite 1

4 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De overheid wilde met invoering van het ABN bereiken dat (twee van de volgende):

- de bewoners van de verschillende regio's elkaar beter konden verstaan.
- de verschillende standen elkaar beter konden verstaan.
- de nationale eenheid/saamhorigheid werd versterkt.

per juist doel 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat:

- in bron 2 Groen van Prinsterer aan het woord is, omdat hier een orthodox-protestant/anti-revolutionair standpunt ingenomen wordt, gericht zowel tegen de rooms-katholieken als tegen de (anti-evangelische) nieuwlichterij (van de Verlichting) 1
- in bron 3 Thorbecke aan het woord is, met het liberale standpunt dat niet aan de vrijheid van onderwijs getornd mag worden / bijzondere scholen sektescholen zijn 1

Opmerking

Alleen met een juiste toelichting mag voor een juiste indeling een scorepunt worden toegekend.

6 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Groen van Prinsterer erkent dat vrijheid van onderwijs eerst tot afzondering voor de eigen bijzondere scholen/verdeeldheid leidt, maar uiteindelijk voor eendracht zal zorgen onder de bevolking (omdat gevaren van buiten/de antinationale ideeën van rooms-katholieken/de Verlichting bestreden worden) 2
- Thorbecke stelt vast dat de vrijheid van onderwijs tot verdeeldheid kan leiden, omdat bijzondere scholen een niet-heilzame vrucht kunnen opleveren / sektescholen tegen het algemeen belang kunnen ingaan 2

7 maximumscore 2

Uit het antwoord moet blijken dat uiteindelijk Groen van Prinsterer zijn zin gekregen heeft, omdat het bijzonder onderwijs vanaf 1917 op dezelfde manier gesubsidieerd wordt als het openbaar onderwijs.

8 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Ouders konden de inkomsten van de kinderen niet missen en zouden hen thuis alsnog aan het werk zetten / men vreesde 'leegloperij'/rondzwervende kinderen wanneer de fabrieken de kinderen niet meer aan het werk mochten zetten.

Vraag	Antwoord	Scores
9	<p>maximumscore 3</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is: Samuel Van Houten</p> <ul style="list-style-type: none"> • is tegen staatsteun voor het volksonderwijs / in principe voorstander van volkomen vrijheid van scholen (maar dan zonder staatsteun) / is voor een neutrale school die per gemeente en per schoolhoofd van kleur kan verschillen (plaatselijke neutraliteit) 1 • vindt dat staatsteun er altijd toe leidt dat een (bijzondere) school vroeg of laat zijn vrijheid verliest 1 • neemt in dit opzicht een conservatief-liberaal standpunt in, omdat hij de rol van de staat zoveel mogelijk wil beperken 1 	
10	<p>maximumscore 6</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Van Eeghen wijst overheidsregels af, omdat de eigen (bijzondere) school geen overheidsinstelling is en daarom moet de eigen groep/richting de bepaler van de regels zijn (soeverein in eigen kring) 2 • Van Eeghen is tegen de leerplicht, omdat daardoor de overheid het gezag/de taak van ouders als opvoeder gaat overnemen 2 • De Schoolstrijd gaat over de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Invoering van de leerplicht/het verplichte vervolgonderwijs zou een financiële klap betekenen voor het bijzonder onderwijs en dus de Schoolstrijd verscherpen 2 	
11	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <p>Als argument voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Door hun streven naar eigen (bijzondere) scholen hebben de rooms-katholieken de verzuiling/verdeling van het Nederlandse volk bevorderd (wat de ontwikkeling van staatsburgerschap vertraagde) 1 <p>Als argument tegen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Door hun streven naar eigen (bijzondere) scholen hebben de rooms-katholieken de emancipatie van de eigen groep versneld/mogelijk gemaakt en deze emancipatie was nodig voor de ontwikkeling van het staatsburgerschap 1 	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 3

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- In de Grondwet van 1887 werd het censuskiesrecht afgeschaft en vervangen door het kiesrecht voor mannen die voldoen aan 'kentekenen van maatschappelijke welstand en geschiktheid' / het caoutchoucartikel 1
- De opvatting over burgerschap van veel achttiende-eeuwse patriotten was dat kinderen door goed onderwijs kunnen worden opgevoed tot goede burgers, die ook kiesrecht zouden moeten hebben 1
- Dit komt overeen met de opvatting in de kieswet, dat een burger moet kunnen lezen en schrijven. Dan pas mag/kan hij mee beslissen / is hij een volwaardig staatsburger 1

13 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Het aannemen van de leerplichtwet van 1901

- is een teken van verandering van opvattingen binnen het liberalisme, omdat eruit blijkt dat de liberalen die overheidsingrijpen op sociaal en maatschappelijke terrein geheel verwierpen / die de taak van de overheid wilden beperken tot die van een 'nachtwaker', tussen 1848 en 1901 blijkbaar een minderheid waren geworden 2
- betekende een bevestiging van de nieuwe opvattingen over de positie van kinderen, omdat door deze wet kinderarbeid werd afgeschaft voor alle kinderen van zes tot en met twaalf jaar, wat aansluit bij nieuwe opvattingen over de positie van kinderen in het moderne gezin 2

14 maximumscore 3

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De tekenaar laat hier het liberalisme zien als hoedster van vrijheid en vooruitgang / de liberale grondwet tegenover de reactionaire confessionelen 1
- Wat hij laat zien door (twee van de volgende): 2
 - De vrouw met de sjerp "Liberalisme" die triomferend uit de stembus oprijst.
 - De grondwet die zij in haar hand houdt.
 - De tekst "Vrijheid, vooruitgang" in haar hand.
 - De geschrokken terugdeinzende confessionele leiders.

15 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat vrouwen in deze tijd nog geen kiesrecht hebben.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

De koloniale relatie tussen Nederland(ers) en Nederlands-Indië

16 maximumscore 2

Kern van een juist antwoord is:

De patriotten bekritiseerden de monopoliepositie van de VOC, wat aansloot bij hun politiek programma, omdat dit monopolie de macht van de regentenoligarchie ondersteunde / ervoor zorgde dat een groot deel van de burgers uitgesloten bleef van deelname aan de lucratieve koloniale handel.

17 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Kenmerkend voor een koloniale verhouding is dat:

- het moederland de kolonie daadwerkelijk in bezit heeft/bestuur 1
- het moederland economisch profiteert van de kolonie 1

Voor de verhouding tussen de Republiek en de Indonesische archipel in de periode 1602-1799 (de VOC-tijd) was er:

- nauwelijks sprake van daadwerkelijk bezit/bestuur van de Indonesische archipel door de Republiek (op de Molukken na) 1
- wel sprake van economisch winstgevend verhoudingen voor Nederland 1

18 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Het Cultuurstelsel sloot aan bij het traditionele Javaanse feodaal-agrarische systeem waarbij de band tussen Indonesische vorsten en bevolking werd gebruikt om het stelsel van afdrachten te laten functioneren, terwijl het Cultuurstelsel een door de Nederlandse wet geregeld/in Staatsblad-termen vervat stelsel was.

19 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het dualistisch bestuursstelsel houdt in dat naast het Nederlandse bestuur een inheems bestuur blijft bestaan 1
- De dubbele structuur van het bestuur blijkt uit de bron doordat wordt beschreven dat de beloningen zowel aan de Europese als aan de inlandse hoofden/bestuurders worden betaald / zowel de Europese als de inlandse hoofden de bevolking dwingen voor hen te werken 1

Vraag	Antwoord	Scores
20	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Steyn Parvé stelt vast dat het ‘misbruik van de kracht van de bevolking en productief vermogen van de akker’ veroorzaakt wordt door het Cultuurstelsel, wat de situatie op Java weergeeft waar rond 1845 hongersnood is/misoogsten zijn • Deze situatie werd veroorzaakt door uitputting van de sawa’s door de suikercultuur/het onttrekken van water aan de rijstbouw/doordat de boeren hun eigen sawa’s niet konden bewerken/hun beste grond moesten afstaan voor exportgewassen 	<p>1</p> <p>1</p>
21	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <p>Uit de tabel is af te lezen dat tussen 1880 en 1925 het aantal gemengde huwelijken in Nederlands-Indië (relatief) toenam. Dat ondersteunt de uitspraak, omdat het erop wijst dat Nederlandse mannen het concubinaat met een niet-Europese vrouw blijkbaar omzetten in een legaal huwelijk.</p>	
22	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Er was sprake van staatkundige eenheid, omdat de gehele Indische archipel onder één Nederlands koloniaal bestuur was gebracht • maar er was geen bestuurlijke eenheid, omdat er tussen de vele vorstendommen en regio's/de verschillende bevolkingsgroepen (Europeanen, Vreemde Oosterlingen, Indo-Europeanen en Indonesiërs) grote (bestuurlijk/juridische) verschillen bleven bestaan 	<p>1</p> <p>1</p>
23	<p>maximumscore 4</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • volgens professor Stibbe er geen sprake kan zijn van enige politieke zelfstandigheid / meer politieke zeggenschap van Indonesië zolang in economisch opzicht de afhankelijkheid van Nederland niet is verminderd • deze tekst niet past in de lijn van de Ethische Politiek, omdat uit de tekst blijkt dat Stibbe geen uitbreiding wil van het aantal Indonesiërs in de Volksraad, terwijl een (geleidelijke) groei naar meer politieke zelfstandigheid juist uitgangspunt is van de Ethische Politiek 	<p>2</p> <p>2</p>

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

24 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Als gevolg van de Ethische Politiek kregen de Indonesiërs inspraak in het bestuur maar toen zij meer invloed wensten, met als uiteindelijk doel zelfbestuur, werd daar afwijzend op gereageerd, want de idee van langzame opvoeding tot zelfstandigheid mocht niet worden aangetast / men zou nog niet 'rijp' zijn voor zelfbestuur 2
- Als gevolg van de Ethische Politiek kwam er beter onderwijs voor de inlandse bevolking; de hogere banen bij het koloniale ambtenarenapparaat bleven echter grotendeels gereserveerd voor de Europeanen, want de voogdijgedachte hield in dat hervormingen onder Nederlandse leiding tot stand moesten worden gebracht 2

25 maximumscore 2

De juiste volgorde is 3, 2, 4, 6, 7, 5, 1.

Opmerking

Als door het weglaten van één in een foute positie geplaatst nummer een verder juiste reeks van zes gebeurtenissen kan worden geconstrueerd, mag één scorepunt worden toegekend.

26 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De bron is geschikt om het koloniale beleid te onderzoeken, omdat het in de bron gaat om de opvattingen van de gouverneur-generaal van dat moment, deze zal zich in het beleid kunnen vinden, anders zou hij aftreden / is degene die het beleid moet maken/uitvoeren in Nederlands-Indië 1
- Aan het einde van de negentiende eeuw heerst een imperialistische opvatting over de uitoefening van gezag, waarbij gebieden met harde hand onder Nederlands gezag moesten worden gebracht (zoals Van Heutsz met Atjeh doet) 1
- maar De Jonge stelt in 1932 dat gezag ook rechtvaardig moet zijn/van beschaving moet getuigen (*to save their face*) om de gehoorzaamheid van de Indonesiërs te waarborgen 1
- De Jonge uit zich paternalistisch over de Oosterling die rechtvaardig gezag goed kan aanvaarden / heeft een afkeer van de gewelddadige manier waarop Van Heutsz het Nederlandse gezag handhaaft 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

27 maximumscore 6

Uit het antwoord moet blijken dat:

- Van Roijen zegt vastbesloten te zijn geen staat achter te laten waarin een bepaalde minderheid (van Javanen) de overhand heeft, dit kan bedoeld zijn voor de aanhangers van de federatieve Verenigde Staten van Indonesië / belangengroepen buiten Java, omdat hij de centralistische opzet van de Republiek aanvalt 2
- Van Roijen benadrukt het belang van vrije verkiezingen, wat bedoeld kan zijn voor de Verenigde Staten die wereldwijd aandringen op de invoering van parlementaire democratie 2
- Van Roijen noemt het gevaar van de communisten, wat bedoeld kan zijn voor de westerse landen/de Verenigde Staten die de bestrijding van het communisme van groot belang vinden (in het kader van de Koude Oorlog) 2

Opmerking

Alleen als bij een juist aan de bron ontleend argument op een juiste manier aannemelijk wordt gemaakt wie daarmee kan worden overtuigd, mogen twee scorepunten worden toegekend.

28 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Deze foto is bruikbaar voor de Nederlandse propaganda, omdat gesuggereerd wordt dat de Indonesische bevolking/de vrouwen en kinderen niets opschiet(en) met de beloofde vrijheid/Merdeka van de nationalist 1
- Deze foto is bruikbaar voor de Republikeinse propaganda omdat gesuggereerd wordt dat de extremistische vijand – de Nederlandse troepen die excessen begingen – niet schroomde vrouwen en kinderen gevangen te nemen en bang te maken 1

29 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De Nederlandse houding kwam overeen in het opzicht dat Nederland in beide relaties uitging van de voogdijgedachte; zowel Indonesië als Nieuw-Guinea moesten onder Nederlandse leiding worden opgevoed tot latere zelfstandigheid 2
- Voor Nederland speelde het trauma van het verlies van Indonesië een grote rol, waardoor het sterk vast bleef houden aan Nieuw-Guinea / de aanspraken van Indonesië niet werden erkend 2

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per school in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 22 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

- bron 1 ontleend aan: Willeke Los, Huiselijke versus publieke opvoeding, de vorming van vaderlandlievende burgers en de Revolutie in de Nederlanden, in: De Achttiende Eeuw, 18 (1996) no.1/2, pag. 119-130.
- bron 2 A. A. de Bruin, Het ontstaan van de schoolstrijd, Barneveld 1985, pag.187.
- bron 3 ontleend aan: Handelingen der Tweede Kamer der Staten Generaal van 24 september 1851.
- bron 4 ontleend aan: Th.B.F.M. Brinkel, J. de Bruijn, A. Postma (red), Het Kabinet Mackay, Opstellen over de eerste christelijke coalitie (1888-1891), Baarn 1990, pag. 155-157.
- bron 5 ontleend aan: Bert Wartena, H. Goeman Borgesius (1847-1917) Vader van de verzorgingsstaat. Een halve eeuw liberale en sociale politiek in Nederland Amsterdam 2003, pag. 290-293.
- bron 6 Th.B.F.M. Brinkel, J. de Bruijn, A. Postma (red), Het Kabinet Mackay, Opstellen over de eerste christelijke coalitie (1888-1891), Baarn 1990, pag. 160.
- bron 7 ontleend aan: Van den Boogaert ea, Overzee, pag. 99.
- bron 8 ontleend aan: Esther Captain, Marië Hellevoort, Marian van der Klein, Vertrouwd en vreemd, ontmoetingen tussen Nederland en Indonesië, Hilversum 2000, pag. 49.
- bron 9 Tien jaar Volksraad Arbeid 1918-1928, zonder plaats zonder jaar, pag. 25.
- bron 10 L. de Jong, Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 1, Voorspel, 's-Gravenhage 1969, pag. 168-169.
- bron 11 J. G. de Beus, Morgen, bij het aanbreken van de dag, Rotterdam 1977, pag. 196 e.v.
- bron 12 Jan Korver, De intieme oorlog, Onze jongens in Indië, ca 1948.